

DOI 10.31558/2519-2949.2024.2.19

УДК 323(477+470)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2206-4289>*Близняк О. А., Національний університет «Острозька академія»*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8443-8665>*Гуменна К. М., Національний університет «Острозька академія»*

ІНСТРУМЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 2022-2024 рр.

У статті здійснено спробу дослідження найбільш поширених інструментів, які росія використовує у інформаційній війні проти України під час повномасштабного вторгнення. Проаналізовано такі інструменти інформаційної війни як нарратив, дезінформація, ІІСО, фейки. Наведено визначення цих понять та приклади прояву нарративів, дезінформаційних кампаній, ІІСО та фейків. Вказано з якою метою їх використовує рф. Окреслено основні особливості, результати, успішність кожного із вказаних інструментів. Доведено, що найбільш поширеними нарративами є міф про Україну як проєкт лєніна, про кийвський нацистський режим, загрозу розширення НАТО, потребу денацифікації і демілітаризації в Україні. Розглянуто прояви дезінформаційних кампаній, зокрема на прикладі підризу Каховської ГЕС, викривлення історичних фактів тощо.

Проаналізовано прояви інформаційно-психологічних операцій, які активно використовує країна –агресор. До таких належить ІІСО про мітки на дорогах і будинках, попередження про масовані обстріли у конкретні дні, т.зв. «символізм» у датах, та просування пропаганди у кіберпросторі. Продемонстровано, що російська пропаганда намагається здобути перевагу у кіберпросторі за допомогою кібератак, хакерських акцій, ботів, фішингу, дїпфейків. Акцентовано що використання таких засобів росією передбачає погіршення іміджу України, її керівництва, зривання допомоги, недовіру серед партнерів, виманювання даних, розповсюдження паніки та ін. Зазначено, що використання фейків, спрямовані на маніпуляцію свідомістю та емоційним станом людей і найчастіше проявляються у неправдивих повідомленнях про звільнення В. Залужного, призначення О. Сирського, невдачі на фронті тощо.

Доведено, що росія використовує велике різноманіття інструментів, часто вдається до їхнього поєднання, з метою нав'язування нарративів не лише на території України, а й для свого населення і у країнах-партнерах. Наведено приклади використання інструментів інформаційної війни росією для громадян рф, зокрема через повідомлення про перманентну ворожість країн Заходу щодо рф, про непереможність їхньої армії, про силу і велич їхньої держави, успіхи СВО, обсяги втрат особового складу та військової техніки тощо. Констатовано, що діяльність російської пропаганди досить активна у межах українського інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційна війна, пропаганда, нарратив, ІІСО, фейки, росія, Україна, повномасштабна війна

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення росії до України російська пропагандистська машина продовжує активно використовувати різноманітні інструменти інформаційної війни. За допомогою цього кремль намагається виправдати вторгнення до суверенної держави, дискредитувати її на міжнародній арені та маніпулювати свідомістю і своїх громадян і світового співтовариства.

Серед багатьох інструментів інформаційної війни, російська пропаганда часто вдається до використання різного роду нарративів. Не менш поширеними у застосуванні є deepfake, дезінформація, фейкові новини, ІІСО та ін. За період поки триває повномасштабна війна росія посилює різні інформаційні кампанії, розширює їх спектр, працює з різними цільовими аудиторіями, що надає цій інформаційній війні динаміки.

Метою статті є вивчення інструментів російської пропаганди в інформаційній війні проти України в умовах повномасштабної агресії рф у 2022-2024 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми інформаційної війни, її видів та проявів прикута увага широкого кола дослідників, це зокрема, Т.Кузьо, В.Романюк і О.Чуранова, Г.Почепцов,

П. Помаранцев, Ф. Сейб, Б. Герц та ін. Ці дослідження, зважаючи на специфіку досліджуваного об'єкта, мають міждисциплінарний характер. Дослідження прихованих тем пропаганди кремля, здійснено у наукових розвідках Б. Юськіва та П. Карпчук, а безпекові імперативи українського інформаційного простору в умовах гібридної війни досліджено у праці Г. Сашук. Однак, окремі аспекти прояву інформаційної війни в Україні в умовах повномасштабного вторгнення рф вивчені фрагментарно.

Виклад основного матеріалу. В арсеналі інструментів інформаційної війни рф є чимало різновидів, що їх використовує країна-агресор в українському інформаційному просторі. Одним із найпоширеніших і часто вживаних інструментів є наративи. Наратив – це твердження, особливий спосіб пояснення чи розуміння подій, зазвичай підкріплене різноманітними фактами, що унеможливує виникнення сумнівів у його правдивості [17]. Їх пропагандистська машина створює у кращих традиціях кремлівських методичок з пропаганди. Зокрема, в інформаційній війні росія використовує такі наративи, як заперечення існування України як незалежної держави, про спільність історії, традицій, культури, про дискримінацію російськомовного населення.

Напередодні повномасштабного вторгнення рф активно поширювала наративи про нацистів при владі в Україні, а відтак, виправдовувала свою агресію необхідністю денацифікації, а також про загрозу НАТО, що розширяється на Схід. Російські наративи також поєднують у собі антизахідні настрої, перебільшення подій на полі бою, дискримінацію української політичної та військової еліти, приниження воїнів ЗСУ, та містять заклики про потребу захисту росіян і російськомовних меншин, що проживають в Україні тощо.

Наратив російської пропаганди про те, що Україна не відбулась як держава проявляється, зокрема, у промові в.путіна, 21 лютого 2022 року. Він стверджував, що Україна була штучно утворена більшовиками і в.леніним. У цій же промові путін визнав самопроголошені Донецьку і Луганську Народні Республіки. На основі цього наративу президент країни-агресора 24 лютого 2022 оголосив про початок проведення спеціальної воєнної операції (далі – СВО). А вторгнення російська влада представляла як «денацифікацію» і «демлітаризацію» України [8;9].

У рамках наративу про неіснування України, пропагандисти просували тези про нелегітимність правлячої верхівки, про «нацистів при владі» і «президента-наркомана», а звичайних українців позиціонували як «бандерівців та нацистів». Пропаганда висунула нашу державу як агресора, яким керує США, а НАТО розширює свої межі. І саме нібито через це росія має визволити Україну, захистити російськомовне населення, повернути території, які вони вважають своїми історично [2].

Путін часто у своїх промовах та інтерв'ю маніпулював думкою пересічних людей на основі вигаданих або викривлених історичних фактів. До прикладу, в інтерв'ю для Такера Карлсона, президент росії 23 хвилини із наявних 2 годин розповідав про «правильну» історію України і росії. Путін розпочав із утворення росії у 862 році, вказав про «спільну» мову і передав папку із «листами Богдана Хмельницького» для журналіста. Очільник кремля назвав події в Україні громадянською війною та наголосив на тому, що «українці і досі відчувають себе росіянами» [3].

Варто зазначити, що поряд із наративами про недолугість української держави росіяни активно поширювали наратив про сильну росію, про її потенціал, її «справжніх» лідерів і героїв, про військову міць і досягнення своєї армії та військово-промислового комплексу. Таким чином, пропагандисти намагались «провести паралелі» між двома країнами, за принципом «хто є ми і хто вони».

Багато наративів, що створені під час повномасштабної війни, були націлені на те, щоб підірвати допомогу партнерів України, яку постачають для ЗСУ. Тому на початку повномасштабного вторгнення країни Заходу не відразу погодились надати військову підтримку, а чекали розвитку подій. Очікуваного ефекту російська пропаганда частково досягла – навіть у колективному Заході є прихильники наративів, які виправдовують вторгнення до незалежної держави і вимагають припинити підтримку. Через проросійську позицію окремих політиків парламенти світу не можуть довгий час затвердити фінансову допомогу чи перелік військового озброєння для України, що значно зменшує можливості української армії у наступних і оборонних позиціях. А сама ж росія залучається підтримкою серед інших режимів.

У інформаційній війні проти України росія також використовує дезінформацію. Згідно визначення у Cambridge Dictionary, дезінформація – неправдива інформація, перекручування подій, з метою введення людей в оману; пропаганда, маніпуляція, навмисно неправильна інформація [15]. Цей інструмент є частиною наративу, бо останній часто базується на неправді.

Застосування дезінформації чітко проглядається у випадку із підривом Каховської ГЕС 6 червня 2023 року у Херсонській області. Дезінформаційні повідомлення тоді містили звинувачення

у обстрілі ГЕС українською стороною, за допомогою РСЗВ «Вільха», щоб посилити підтримку Заходу. Для переконливості росія наголошувала на своїй непричетності до підриву ГЕС, адже вона нібито має стратегічне значення для рф, Криму і т.д. Росіяни намагалися запевнити у відсутності екологічної катастрофи і небезпеки для кримчан [4]. З часом російська пропаганда розширювала перелік дезінформації на тему підриву цього об'єкта та стверджувала, що українська влада розпорядилась відкрити шлюзи на Дніпровській ГЕС, щоб відкласти контрнаступ, на який підштовхував Захід, а руйнування виникли внаслідок старих пошкоджень від обстрілу із РСЗО HIMARS [4]. Втім, саме ця дезінформаційна кампанія підтвердила справжню мету вторгнення – знищення територій та цивільного населення України.

Ще одним інструментом, який активно використовує рф в інформаційній війні є інформаційно-психологічна спецоперація (далі ІПСО). ІПСО комплекс заходів з поширення спеціально підготовленої інформації задля впливу на емоції, почуття, поведінку людей, сформувавши таким чином громадську думку у потрібному руслі [18]. До таких інформаційно-психологічних операцій належать: поширення повідомлень про мітки на дорогах і будинках, попередження про масовані обстріли у конкретні дні та просування пропаганди у кіберпросторі.

Згідно з ІПСО про мітки, то такі позначення допомагають ворогу наводити ракети через супутники. Неодноразово росія погрожувала масованим обстрілом у конкретні календарні дні, що несуть певний «символізм», до прикладу, 24 лютого, 9 травня, 24 серпня, тобто початок СВО, перемога над нацизмом і День незалежності України чи на релігійні свята [13].

За допомогою ІПСО російська пропаганда намагається здобути перевагу у кіберпросторі за допомогою кібератак, хакерських акцій, ботів, фішингу, дипфейків. Прикладами використання таких інструментів є кібератаки на сайти держустанов України, створення фішинг посилань, використання ботів, які залишали провокаційні повідомлення, тролів у соціальних мережах. За допомогою технології deepfake росіяни створювали фейкові відео, у яких, наприклад, політики робили важливі заяви.

Як дезінформація, так і ІПСО спрямовані на емоції людей, щоб викликати очікувану реакцію чи поширити масову паніку. Саме тому російська пропаганда часто вдається до поєднання ІПСО і дезінформації. Це чітко проявляється у поширенні дезінформаційної кампанії про чорний ринок зброї в Україні з маніпулятивними сюжетами за участі псевдоекспертів і тролів у соціальних мережах [12]. Використання такого методу призвело до реакції далеко за межами України.

Росія часто використовує фейки у своїх брудних інформаційних кампаніях. Фейки це – інформація, що може здаватися справжньою чи цінною, проте її головна мета – ввести в оману. Зазвичай фейки створені для впливу на політичні погляди, поширюються в Інтернеті чи за допомогою ЗМІ [16]. За допомогою фейків російська пропаганда намагалася вплинути на думку світового суспільства, змінити і скористатися наявною політичною ситуацією, щоб зупинити підтримку України. Яскравим прикладом застосування фейків є ціла низка повідомлень про зміну вищого військового керівництва в Україні. Звільнення В. Залужного російські пропагандисти пояснювали неспроможністю ефективно виконувати функції головнокомандувача ЗСУ в умовах війни, провал контрнаступу, підігрівали усе це тезами про суперництво Зеленського-Залужного та про наміри останнього йти на президентські вибори. Не залишилось поза увагою рф призначення на посаду головнокомандувача ЗСУ О.Сирського, якого пропагандисти називали «своїм», поширювали фейки про те, що він жорстокий, не береже особовий склад тощо.

Варто наголосити, що усі ці інструменти росія повною мірою, систематично і з дотриманням певного алгоритму використовує в своїй державі. Тільки для «внутрішнього споживача» подають інформацію про успіхи СВО, про непереможність російської армії, перебільшують дані про кількість жертв і втрат у військовій техніці в лавах ЗСУ.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження доводить різноманітність інструментів російської пропаганди у веденні інформаційної війни проти України і всього світу. Кожен із засобів кремль використовує у продуманій стратегії і з конкретною метою.

Сьогодні кіберпростір став паралельним фронтом у повномасштабній війні росії проти України. Використання наративів, дезінформації, фейків, кібератак – це лише частина з усіх методів протистояння у інформаційному просторі. Зрозуміло, що всі ці засоби спрямовані на просування ідей ворога, маніпуляцію, пропаганду, підштовхування мас на правильні емоції, реакцію.

Поєднання усіх зазначених інструментів створює потужну дезінформаційну кампанію, що намагається створити і поширити нові наративи, використати емоційний стан людей, як один

із рушіїв, підірвати політичне становище України. Але навіть такі продумані кроки зазнають поразки, завдяки спростуванню фейків, належному контролю і довірі держав-партнерів нашої країни.

Подальші дослідження проблеми можуть відкрити такі важливі аспекти, як медіаграмотність, кібербезпека, інформація в умовах війни тощо.

Бібліографічний список:

1. Аналітичний звіт на тему «Чорний ринок зброї». URL: <https://cpd.gov.ua/reports/analitichnyj-zvit-na-temu-chornyj-rynok-zbroji/> (дата звернення 14.02.2024)
2. Дев'ять головних тем російської пропаганди. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/05/5/7400790/> (дата звернення 08.02.2024).
3. На Польщу та Литву не підемо, достатньо України. Карлсон оприлюднив інтерв'ю з Путіним. URL: <https://detector.media/infospace/article/222736/2024-02-09-na-polshchu-ta-lytvu-ne-pidemo-dostatno-ukrainy-karlson-oprylyudnyv-intervyu-z-putinyum/> (дата звернення 10.02.2024)
4. Основні наративи які просуває російська пропаганда з приводу катастрофи на Каховській ГЕС. URL: <https://cpd.gov.ua/reports/osnovni-naratyvy-yaki-prosuvaie-rosijska-propaganda-z-pryvodu-katastrofy-na-kahovskij-ges/> (дата звернення 09.02.2024).
5. Помаранцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Yakaboo Publishing. 2020. 288 с.
6. Почепцов Г. Информация и дезинформация. Київ: Ника-Центр, 2001. 256 с.
7. Почепцов Г. Токсичний інформпростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Vivat. 2021. 384 с.
8. Путін майже годину висловлював своє бачення життя в Україні: фактчекінг звернення. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/22/statija/polityka/putin-majzhe-hodynu-vyslovlyuvav-svoje-bachennya-zhyttya-ukrayini-faktchekinh-zvernennya> (дата звернення 08.02.2024).
9. Путін о 5-й ранку оголосив про початок операції на Донбасі (оновлено). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31719676.html> (дата звернення 08.02.2024).
10. Романюк В., Чуранова О. Україна в інформаційному просторі Росії та Білорусі: основні наративи. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/ukrayina-v-informatsijnomu-prostori-rosiyi-ta-bilorusi-osnovni-naratyvy-i35175> (дата звернення 11.02.2024).
11. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. – К.: Дух і Літера, 2018. 560 с.
12. Чому росія поширює фейки про «контрабанду зброї» в Україні. URL: <https://cpd.gov.ua/main/chomu-rosiya-poshyruye-fejky-pro-kontrabandu-zbroji-v-ukrayini/> (дата звернення 11.02.2024).
13. Яка мета головних кремлівських ІПСО у війні проти України. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yaka-meta-golovnyh-kremlivskyh-ipsu-u-vijni-proty-ukrayiny/> (дата звернення 12.02.2024).
14. Gertz, Bill. IWar: War and Peace in the Information Age. Індія: Threshold Editions. 2017. 384 с.
15. Meaning of disinformation in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disinformation> (дата звернення 08.02.2024).
16. Meaning of fake in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fake> (дата звернення 11.02.2024).
17. Meaning of narrative in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/narrative> (дата звернення 08.02.2024).
18. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/psyops> (дата звернення 10.02.2024).
19. Seib, Philip. Information at War. 1st ed. Wiley. 2021. 240 с.

References:

1. Analitichnyi zvit na temu «Chornyi rynek zbroi». URL: <https://cpd.gov.ua/reports/analitichnyj-zvit-na-temu-chornyj-rynok-zbroji/> (Access date: 14.02.2024).
2. Devyat holovnykh tem rosiiskoi propahandy. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/05/5/7400790/> (Access date: 08.02.2024).
3. Na Polshchu ta Lytvu ne pidemo, dostatno Ukrainy. Karlson oprylyudnyv interv'iu z Putinyum. URL: <https://detector.media/infospace/article/222736/2024-02-09-na-polshchu-ta-lytvu-ne-pidemo-dostatno-ukrainy-karlson-oprylyudnyv-intervyu-z-putinyum/> (Access date: 10.02.2024).
4. Osnovni naratyvy yaki prosuvaie rosiiska propahanda z pryvodu katastrofy na Kakhovskii. HES URL: <https://cpd.gov.ua/reports/osnovni-naratyvy-yaki-prosuvaie-rosijska-propaganda-z-pryvodu-katastrofy-na-kahovskij-ges/> (Access date: 09.02.2024).
5. Pomarantsev P. (2020). Tse ne propahanda. Podorozh na viinu proty realnosti. Yakaboo Publishing, 288 s.
6. Pocheptsov, G.G. (2001). Information and disinformation. Kyiv: Nika-Center, 256 s.
7. Pocheptsov H. H. (2021). Toksychnyi infoprostir. Yak zberehty yasnist myslennia i svobodu dii. Vivat, 384 p.
8. Putin maizhe hodynu vyslovliuvav svoje bachennia zhyttia v Ukraini: faktchekinh zvernennia. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/22/statija/polityka/putin-majzhe-hodynu-vyslovlyuvav-svoje-bachennya-zhyttya-ukrayini-faktchekinh-zvernennya> (Access date: 08.02.2024).
9. Putin o 5-i ranku oholosyv pro pochatok operatsii na Donbasi (onovleno).

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31719676.html> (Access date: 08.02.2024).

10. Romaniuk V., Churanova O. Ukraina v informatsiinomomu prostori Rosii ta Bilorusi: osnovni naratyvy.

URL: <https://imi.org.ua/monitorings/ukrayina-v-informatsijnomu-prostori-rosiyi-ta-bilorusi-osnovni-naratyvy-i35175> (Access date: 11.02.2024).

11. Kuzo T. (2018). Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet / Per. z anhl. Andriia Pavlyshyna. K.: Dukh i Litera, 560 s.

12. Chomu rosiia poshyriue feiky pro «kontrabandu zbroi» v Ukraini. URL: <https://cpd.gov.ua/main/chomu-rosiya-poshyryuye-fejky-pro-kontrabandu-zbroyi-v-ukrayini/> (Access date: 11.02.2024).

13. Yaka meta holovnykh kremlivskykh IPso u viini proty Ukrainy. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yaka-meta-golovnykh-kremlivskykh-ipso-u-vijni-proty-ukrayiny/> (Access date: 12.02.2024).

14. Gertz, Bill. (2017). IWar: War and Peace in the Information Age. Індія: Threshold Editions, 386 s.

15. Meaning of disinformation in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disinformation> (дата звернення 08.02.2024).

16. Meaning of fake in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fake> (дата звернення 11.02.2024).

17. Meaning of narrative in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/narrative> (дата звернення 08.02.2024).

18. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/psyops> (дата звернення 10.02.2024).

19. Seib, Philip. (2021). Information at War. 1st ed. Wiley, 240 s.

Blyzniak O., Humenna K. Tools of russia's information warfare against ukraine during the full-scale invasion 2022-2024

The article attempts to study the most common tools used by russia in the information war against Ukraine during a full-scale invasion. Such tools of information war as narrative, disinformation, PSYOPS, and fakes are analyzed. Definitions of these concepts and examples of the manifestation of narratives, disinformation campaigns, PSYOPS and fakes are provided. It is indicated for what purpose the russian federation uses them. The main features, results, success of each of the specified tools are outlined. It has been proven that the most widespread narratives are the myth about Ukraine as a project of Lenin, about the Kyiv Nazi regime, the threat of NATO expansion, the need for denazification and demilitarization in Ukraine. Manifestations of disinformation campaigns are considered, in particular, using the example of blowing up Kakhov HPP, distortion of historical facts, etc.

Manifestations of informational and psychological operations actively used by the aggressor country are analyzed. These include PSYOPS about markings on roads and houses, warnings about massive shelling on specific days, the so-called "symbolism" in dates, and promoting propaganda in cyberspace. It has been demonstrated that russian propaganda is trying to gain an advantage in cyberspace with the help of cyberattacks, hacking campaigns, bots, phishing, and deep fakes. It is emphasized that the use of such means by russia implies deterioration of the image of Ukraine, its leadership, disruption of aid, mistrust among partners, extortion of data, spreading of panic, etc. The use of fakes, aimed at manipulating the consciousness and emotional state of people and most often manifested in false reports about the release of V. Zaluzhnyi, the appointment of O. Syrskyi, and failures at the front, is indicated.

It has been proven that russia uses a wide variety of tools, frequently resorting to their combination, to impose narratives not only on the territory of Ukraine but also for its population and in partner countries. Examples of the use of information warfare tools by russia for the citizens of the russian federation are given. In particular through reports about the permanent hostility of Western countries towards the russian federation, about the invincibility of their army, and about the strength and greatness of their state. The successes of the SVO, the amount of losses of personnel and military equipment, etc. It was established that the activity of russian propaganda is quite active within the Ukrainian information space.

Keywords: *information war, propaganda, narrative, PSYOPS, fakes, russia, Ukraine, full-scale war*